

Geschiedenis van de Monumentenzorg in Amsterdam

DOOR HENK ZANTKUIJL*

VOORGESCHIEDENIS

Restauratie is een begrip, dat bij bouwen hoort. De geschiedenis van een bouwwerk wordt gekenmerkt door restauraties, d.w.z. aanpassingen en verbouwingen, waarbij vaak veel van het oude bewaard bleef. Hierdoor was het mogelijk dat het bouwwerk kon blijven functioneren en daardoor dienstbaar blijven, wat uiteindelijk het doel van ieder gebouw object is. Restaureren heeft te maken met het functioneren, restaureren is het steeds maar weer laten functioneren van een ouder bouwwerk. Restaureren was altijd het hergebruik van constructief goede onderdelen, met daarbij dikwijls het behoud van een vertrouwde en nog acceptabele verschijningsvorm. Restauratie is altijd een vertrouwd begrip geweest in het bouwproces, waarin telkens weer het proces van afweging tussen sloop en behoud terugkeerde.

In de 19de eeuw werd dit afwegingsproces drastisch verstoord. Waardevol oud verdween voor niet altijd waardevol nieuw. De overheid ging zich, na lang aandringen en zeer schoorvoetend, bemoeien met het behoud van het 'culturele erfgoed'. Het behoud en het 'restaureren' werd toen een zaak van de overheid en de eigenaar.

Naast incidentele restauraties was de eerste stap van de overheid een groots opgezette inventarisatie van waardevolle gebouwen, die heel Nederland besloeg. Deze inventarisatie startte in 1908 en was gereed in 1933. Amsterdam kwam in 1928 gereed.

AMSTERDAM

De situatie in Amsterdam was rond 1900 zorgwekkend te noemen. De prachtigste voorbeelden van architectuur werden speculatieobject. De trek uit de binnenstad was begonnen en zeer veel grachtenhuizen werden omgebouwd tot bedrijfspand. Het aantal fraaie interieurs dat los werd verkocht of meegenomen is moeilijk meer te achterhalen.

De eerste daad van de gemeente was de restauratie van het Korenmetershuisje, nu het onderkomen van de Bond Heemschut, in 1896. Het indrukwekkende Huis met de Hoofden, onlangs in gebruik genomen door het gemeentelijk monumentenbureau Keizersgracht 123, volgde in 1908.

De Vereniging Rembrandt verwierf in 1908 het Rembrandthuis, dat spoedig daarna gerestaureerd werd.

Ook particulieren volgden, in 1908 werd het Huis op de drie Grachten gerestaureerd.

Een belangrijke stap was de oprichting van de restaurerende Vereniging Hendrick de Keyser in 1918. In het eerste jaar verwierf deze vereniging 14 huizen in Amsterdam.

Kortom, de aandacht voor monumentenzorg was definitief gestart.

In 1921 kwam de welstandsbepaling in de Bouwverordening van Amsterdam. Dit was wel geen waarborg voor directe bescherming maar getuigde wel van zorg voor de gebouwde omgeving. Overigens duurde het nog tot 1924 eer de schoonheidscommissie werd ingesteld.

Spoedig, daarna, in 1926, werd het Amsterdams Historisch Museum opgericht naar aanleiding van de tentoonstelling Amsterdam 1275-1925. Amsterdam begon steeds

De Keizerskroon, één van de grote voor bewoning geschikt gemaakte, pakhuizen aan de Brouwersgracht.

Zowel door de extra stimuleringsubsidie als door het karakter van de leeggekomen pakhuizen zijn zeer vele bijzondere wooneenheden voor de oude stad gewonnen.

gerichter belangstelling te tonen voor zijn geschiedenis. Een jaar later werd de Gemeentelijke Monumentenverordening ingesteld. Het doel daarvan was de belangrijkste panden te beschermen; sloop en wijziging behoeft de goedkeuring van B & W.

START INVENTARISATIE

De Commissie Stadsschoon kreeg opdracht een lijst van de beschermde panden op te stellen. Deze lijst verscheen in afleveringen tussen 1927 en 1943. Tot laatstgenoemd jaar kwamen er, door tegenstand van de kant van de eigenaren, slechts 400 panden op de lijst, de door de opstellers uitgekozen topstukken. In 1928 kwam de inventarisatielijst voor Amsterdam van de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving gereed. Deze inventarisatie betrof 4200 panden, een keuze uit de belangrijkste en mooiste panden.

Het is moeilijk na te gaan wat voor rol deze inventarisatie heeft gespeeld in het steeds groeiende besef van bescherming. Voor de geschiedenis is deze lijst uitermate belangrijk. Een kleine duizend panden op deze lijst zijn tussen 1928 en nu gesloopt.

Deze lijst zal veel later wel een belangrijke rol spelen: Op 21 mei 1940 nam Generaal Winkelman een besluit, dat monumenten niet mochten worden gesloopt of veranderd, zonder toestemming van genoemde Rijkscommissie. Als monumenten golden die panden die op de inventarisatielijsten voorkwamen. Voor Amsterdam betekende dit, dat in één klap ongeveer 4000 panden min of meer beschermd waren.

Op 28 mei 1943 werd vervolgens een Bureau Monumentenzorg opgericht als onderafdeling van de afdeling Gebouwen van Publieke Werken. Dit bureau, met slechts enkele mensen, beperkte zich voornamelijk tot foto-

*) Henk Zantkuijl is hoofdadviser van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg en bekend auteur van vele boeken en artikelen over monumenten.

graferen en opmeten van gevels. Het einde van de oorlog naderde, maar daarmee ook de angst voor geweld en vernieling. De opmetingen dienden als basis voor eventuele herbouw. Ook de werkverschaffing van architecten speelde een rol, met als voornaamste opzet de vrijstelling van deportatie naar Duitsland.

In de na-oorlogse roes en wederopbouw is nauwelijks plaats voor behoud van het verleden. De toekomst is dan belangrijker dan het verleden, dat zich maar moet aanpassen. Financieel is de toestand ook niet rooskleurig te noemen. Zo'n situatie is kritiek, de realiteit is dan altijd het eenvoudige rekensommetje. Het idee dat schoonheid en een vertrouwde, menselijke omgeving ook realiteit zijn, was nog geen aanvaard begrip.

HISTORISCHE VERENIGINGEN ACTIEF

In 1948 wierp de Bond Heemschut zich als eerste op voor behoud van Amsterdam als monument. De Bond richtte zich tot het Gemeentebestuur en verzocht om oprichting van een Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg dat zich werkelijk zou toelagen op behoud en stimulering van het daadwerkelijk restaureren. De bedoeling was dat dit bureau zou worden geplaatst onder een stadsconservator en niet onder een gemeentelijke dienst. In 1949 vinden er besprekingen plaats tussen de Gemeente en het Rijk over de oprichting van een Gemeentelijk Bureau. Dit Bureau zou jaarlijks f 17.700,- kosten, maar dat werd onaanvaardbaar geacht door het gemeentebestuur.

Haar opstelling ten aanzien van de monumentenzorg was typerend, en nu nog even actueel. De voorgestelde werkzaamheden zouden door een Gemeentelijk Bureau moeten worden verricht en niet door een Rijksinstantie. Dit laatste zou een te grote centralisatie van de Rijksoverheid kunnen meebrengen. Het Rijk was het hiermede gedeeltelijk eens.

Er werd toen reeds gedacht, dat de in voorbereiding zijnde Rijksmonumentenwet zich vermoedelijk in de richting van decentralisatie en delegatie aan provinciale-, districts- of gemeentelijke organen zou uitspreken.

Op 17 november 1949 vond er een samenkomen plaats tussen de Directeur P. W. en de Oudheidkundige verenigingen (Heemschut, Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Amstelodamum en Hendrick de Keyser), waarbij aan deze verenigingen werd gevraagd of er een particulier fonds gevormd kon worden, daar de gemeente zelf geen geld kon voteren voor een Gemeentelijk Bureau. Gezien de krappe financiële situatie was dit niet mogelijk. Er werd nogmaals door genoemde verenigingen een beroep gedaan op het Gemeentebestuur 'om één der mooiste monumenten van de bouwkunst in West Europa te behouden en te beschermen'.

TOTAALBEELD

Opvallend is hier het feit, dat niet over objecten maar over de totaliteit gesproken werd, wat in onze tijd als een eigen verwor-

venheid wordt ervaren. Maar zoals altijd, het is allemaal al eens gezegd, het enige 'eigen' is de taal en de spelling. In de opsomming van de uitgangspunten en werkzaamheden voor het Bureau komen exact dezelfde 'doelstellingen' voor, die nu gelden. Wat de kern betreft is er weinig veranderd, alleen 'uitgangspunten' zijn 'doelstellingen' geworden.

Op 2 februari 1950 treedt de tijdelijke monumentenwet in werking. Ook deze heeft voor Amsterdam de inventarisatielijst van 1928 als basis. Overigens is 1950 niet zo'n gelukkig jaar. De Eilandskerk wordt gesloopt, ondanks enkele bezwaren van de oudheidkundige verenigingen. Wat een signaal had moeten zijn voor de toekomst van de kerkgebouwen, werd als incident afgedaan. Dit zou nog enkele malen meer gebeuren.

Op 10 januari 1952 richtten Heemschut, het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Hendrick de Keyser en Amstelodamum een gezamenlijk schrijven aan B & W.

Het is de moeite waard om enige citaten uit deze brief te vermelden, ze klinken zeer modern.

'Het systeem van de monumentenzorg te Amsterdam is gebaseerd op het enkele pand, opgenomen op een lijst. Een dergelijke methode is hier onbevredigend. Het Amsterdamse stadsbeeld, dat niet alleen het mooiste en rijkste stadsbeeld van Nederland is, doch tevens één van de allerschoonste ter wereld, ontleent zijn schoonheid niet aan het, in verhouding tot de overige panden, geringe aantal kunsthistorisch belangrijke panden, welke op de monumentenlijst voorkomen. De schoonheid van het stadsbeeld wordt bepaald door het geheel van alle gevels en panden, door hun kleur, hun eigen verhoudingen en hun samenspel in de straatwand en grachtenbeeld, slotte door de straat- en grachtprofielen, hun bestrating en beplanting. Het beschermen van de merkwaardige panden alleen kan slechts tengevolge hebben, dat het stadsbeeld op den duur wordt 'uitgehouden' en ondermijnd'.

In dit schrijven werd nogmaals aangedrongen op een speciale monumentendienst die geheel onafhankelijk van de bestaande gemeentelijke diensten zou moeten opereren.

URGENTIE

Op 10 juni 1952 werd een lijst aan het Rijk aangeboden van 62 percelen, waarvan de restauratie zeer urgent was. Deze lijst was opgemaakt door de oudheidkundige verenigingen in samenwerking met de Gemeente. Als er niet spoedig iets zou worden ondernomen, dan zouden deze panden verloren zijn. Het totale herstel kostte f 2.575.000,- waarvan f 1.980.000,- subsidiabel was. Naast het bovengenoemde bedrag werden ook nog als grote objecten opgegeven de Oude Kerk (f 5.000.000,-), de Nieuwe Kerk (f 3.000.000,-) en de synagogen.

Het is interessant, dat de laatste twee panden van deze 'bouwwallenlijst', Singel 157-159, vorig jaar (1983) gerestaureerd zijn opgeleverd door Stadsherstel N.V.

Op 15 november 1952 werd in Den Haag de

23ste Monumentendag gehouden. Daar werd bezorgdheid uitgesproken over de Oude Kerk die vanwege de veiligheid was gesloten. (Na enige voorzieningen met kunst en vliegwerk weer geopend).

Tevens werd voorgesteld om urgentelijsten samen te stellen van panden die het hardste aan restauratie toe waren en zelfs super urgentelijsten. Ook een vóórfinanciering werd voorgesteld. Er werd medegedeeld dat het departement met de Gemeente Amsterdam onderhandelde om het vraagstuk van de Oude Stad op te lossen.

'De Oude Stad is in haar geheel wellicht het belangrijkste Nederlandse Monument en zeker het meest 'uitzonderlijke'. Er zijn slechts een paar steden ter wereld die een zo grote en zo prachtige oude stad bezitten'.

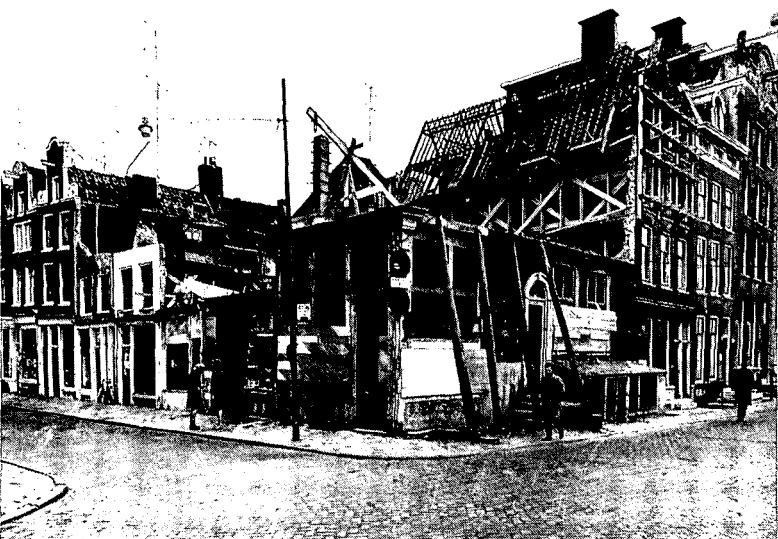
Een zin handelend over de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving uit het verslag van deze dag is eveneens zeer eigentijds: 'Zij wil aan de monumenten niet meer laten doen, dan strikt nodig is, omdat zij voorziet, dat anders komende generaties dit ingrijpen zullen betreuren. Deze voorzichtigheid past ook goed bij haar financiële zorgen'.

KENTERING

Het jaar 1953 zou een belangrijk jaar worden. Op 30 januari werd aan het Gemeentebestuur een gezamenlijk bezwaarschrift overhandigd van de oudheidkundige verenigingen tegen de in 1952 openbaar gemaakte wederopbouwplannen van de Nieuwmarkt. Deze plannen waren daarom zo gevaarlijk, daar zij getuigden van onbegrip voor de stedelijke structuur van de stad die toch de basis van haar schoonheid was. Cityvorming stond hoog in het vaandel. Daarnaast waren er de geplande doorbraak van de Weesperstraat en de verbreding van de Berenstraat en de daarop aansluitende binnenstadsstraatjes uitkomend op de Elandsgracht. Er stond veel op het spel. Nog jaren later toen het verbredingsplan in principe door iedereen werd verworpen, werden nog panden gesloopt als gevolg van het feit dat het nog steeds geldend was.

In 1953 stelt de Gemeenteraad f 1.000.000,- beschikbaar voor restauratie van monumenten te verdelen als volgt: voor 1953: f 250.000,-; 1954: f 350.000,- en voor 1955: f 400.000,-. Verder per jaar f 350.000,-. Dit gebeurde uit eigen middelen, daar de zogenaamde verfijningsregeling voor monumenten (op grond waarvan het Rijk de door de gemeente gemaakte kosten restitueert) nog niet bestond. Het Rijk zou een evengroot bedrag beschikbaar stellen.

Op 16 mei werd door de Gemeente en het Rijk volgens dit plan beslist om een 'Stichting Restauratie Monumenten' op te richten. Volgens dit plan zouden Rijk en Gemeente samen gaan subsidiëren, en wel ieder evenveel. De Provincie zou volgen met een nog nader vast te stellen deel. Het bestuur van deze stichting zou bestaan uit vertegenwoordigers van Rijk, Gemeente (ieder 2) en Provincie (1). De Minister zou in deze opzet de bevoegdheid voor goedkeuring overdragen

De Herenstraat, een sterk in verval geraakte radiaal-winkelstraat, kwam weer tot bloei na de restauratie van een groot aantal panden door Stadsherstel.

aan de stichting, hetgeen het voordeel heeft, dat de eigenaar met één instantie te maken zou krijgen en dat er één subsidie gegeven werd.

Op 18 augustus gaat de Minister van O.K. en W. met deze opzet accoord, waarna op 15 september het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg wordt opgericht, rechtstreeks onder de Directeur Publieke Werken.

'PROFESSIONELE' MONUMENTENZORG IN AMSTERDAM

Het Bureau startte met vijf mensen, namelijk twee die het oude, in 1943 opgerichte bureau leidden, en drie die van buitenaf werden aangetrokken. Besloten werd om het Bureau te huisvesten in twee uitgebrande monumenten in de Dirk van Hassetssteeg. Dit was een verstandig besluit, omdat hiermede aangetoond kon worden dat kleine oude panden, in een steeg, goed bruikbaar waren. Het is moeilijk in te schatten wat voor een uitstraling deze pandjes hebben gehad bij de vele bezoekers die hier kwamen praten.

Vlak na de oprichting van het Bureau kwamen er acties tegen de grootscheepse bouwplannen van de Nederlandse Bank op de Turfmarkt, waarbij belangrijke panden en een vertrouwd stadsbeeld verloren dreigden te gaan.

In 1954 verschijnt het gerucht makende artikel, als reactie op deze plannen in de stad, 'Gevecht om Amsterdam'.

Ook de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond richt zich met een bezwaarschrift aan het Gemeentebestuur tegen de bouwplannen van de Ned. Bank. Prompt hierop verkondigt Commissaris Kaasjager zijn dempingsplannen voor de gehele grachtengordel ten behoeve van het verkeer! Amsterdam bruist van tegengestelde ideeën. Het jaarverslag van het Bureau vermeldt echter het gereedkomen van 39 restauraties. Door de subsidiemogelijkheid, de stimulering van het Bureau en de zeer flexibele aanpak, is de start boven alle verwachting. De kracht van het Bureau bestond in het stilaan doorgaan met het stimuleren van het restaureren.

Het jaar 1954 eindigde bijzonder. Op 15 december wendden de oudheidkundige verenigingen zich weer tot het Gemeentebestuur. Zij brachten vier punten naar voren:

- 1) bevorderen van samenwerking tussen het Bureau Monumentenzorg en S.O. (Stadsontwikkeling), toen nog onderdeel van P.W. De denkbeelden over een oude stad en de stedelijke structuur lagen mijlen ver uit elkaar en het overwicht van S.O. was bijzonder groot.
- 2) De plenaire commissie van de Oude Stad (de schoonheidscommissie) uitbreiden met belangstellenden voor het stadsschoon uit de burgerij.
- 3) Completering van de verouderde monumentenlijst.
- 4) Het instellen van een Monumentenraad. Dit laatste is boeiend vooral nu, 30 jaar later het voortbestaan van de pas opgerichte Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg bedreigd is geweest uit-weer-bezuinigingsoverwegingen.

In 1955 werd een Comité van verontrusten opgericht 'de Stad Amsterdam'. Het was een onafhankelijk, niet politiek orgaan dat inspraak wilde bij beslissingen van het gemeentebestuur. Dit is misschien wel de eerste eis tot inspraak vanuit de Amsterdamse burgerij.

Na een actieve tentoonstelling in de Bijenkorf werd de Maatschappij tot Stadsherstel opgericht.

Op administratief gebied was er in 1955 een besluit gevallen, dat zeer gunstig zou werken. Van de Stichting Restauratie Monumenten was helaas niets terecht gekomen, maar het voordeel van één subsidiegever werd nu echter wel gerealiseerd voor kleine gevallen en wel tot f 3.000,-. Het betrof hier esthetische misstanden, bijvoorbeeld bij deuren, ramen, kroonlijsten, stoep treden, etc. Voordeel was een snelle afwikkeling, betaling door de Gemeente met een latere

afrekening door het Rijk. Deze regeling heeft zeer stimulerend gewerkt en is verscheidene malen bijgesteld, n.l. in 1957 (tot f 25.000,-), 1973 (tot f 50.000,-) en 1979 (tot f 65.000,-).

Eind 50er en begin 60er jaren stabiliseert het werk van het Bureau. Het aantal restauraties neemt gestaag toe en bedraagt per jaar 70 tot 80 met een enkele uitschieter naar 90.

Het jaar 1967 is voor de monumentenzorg in Amsterdam zeer belangrijk. In 1961 was de tijdelijke monumentenwet uit 1950 vervangen door de definitieve wet, waarbij een register van te beschermen panden hoorde. Dit register werd in 1967 aangeboden aan het Gemeentebestuur om dit in de gelegenheid te stellen overwegingen van toevoeging dan wel afvoer kenbaar te maken. De jaargrens van de beschermde panden was ongeveer 1850. Deze eerste lijst bevatte 5400 panden. De eerste stap van het Gemeentebestuur was de instelling van een adviescommissie van deskundigen conform art. 61 van de gemeentewet op 5 april 1968, onder voorzitterschap van D. Dooijes. Deze Commissie-Dooijes opereert nog steeds als inventarisatiecommissie voor de gemeentelijke monumentenlijst. Het advies van deze commissie om de lijst van de Minister te vergroten tot 6800 panden werd zowel door de gemeenteraad als de Minister bekrachtigd.

Deze stap getuigde van een zeer positieve instelling t.a.v. de monumentenzorg in Amsterdam.

Maar 1967 had nog meer in petto. De bouw van de ABN-bank in de Vijzelstraat, de z.g. 'Vijzelbank' had een schok teweeg gebracht in de openbare mening. Reactie was de 'actie Amsterdam'. Deze actie ging gepaard met paginagrote advertenties in de dagbladen van 7 - 14 oktober, zo in de zin van 'het zal je gebit maar wezen, waarin zulke gaten vallen'. Doel was het gaafhouden van het stadsbeeld. De burgerij kon adhesie betuigen. Het succes was groot en er kwamen 114.000 adhesiebetuigingen binnen. In het verslag van het Bureau Monumentenzorg werd voor het eerst melding gemaakt van méér dan 100 restauraties, n.l. 103.

Het jaar 1968 zou beslissend worden voor de

Na de geleidelijke restauratie van de Zandhoek is het 'wonen' op de Westelijke eilanden sterk op gang gekomen.

De eerste (Nr. 2) restauratie vond in 1953 plaats door een particulier, de laatste (Nr. 14) enige jaren geleden door Stadsherstel.

Nieuwmarktbuurt. De sloop van het De Pintohuis stond voor de deur, nog steeds als gevolg van het wederopbouwplan van 1953. Begin van de strijd om het De Pintohuis. De achtergrond van deze strijd was niet alleen het pand zelf, maar ook het aanhouden van de oude rooilijnen, in tegenstelling tot de grote doorbraak van het 'wederopbouwplan'. In 1969 gaat het gemeentebestuur accoord om door drie architecten een tegenplan te laten maken voor de Nieuwmarktbuurt, terwijl in 1971 de Stichting De Pinto wordt opgericht.

BEHOUD STRUCTUUR

In de 60er jaren blijft de Dienst Stadsontwikkeling doorstuderen op de Jordaan. Er is een bevestigingsverordening van kracht wat een ramp is voor de zelfregeneratie van een buurt. Stedebouwers dachten nog steeds een bestaande stedelijke structuur te kunnen en te moeten wijzigen. Dit falen kwam het best tot uiting in de folder die in 1969-70 aan de bewoners van de Jordaan werd uitgereikt. Er kwam alleen maar weerstand tegen dit schetsplan.

De Amsterdamse Raad voor de Stedebouw zei er dit van: 'Tientallen jaren zijn er studies en rapporten gemaakt, waarin getracht werd de wijk zaken op te leggen die qua karakter en stedebouwkundige uitleg niet passen. Het schetsplan is een uiting van onvermogen met het omgaan met een oude structuur.' Het jaar

daarop werd het ontwerp-bestemmingsplan Jordaan gepresenteerd, dat uitging van de bestaande structuur. Dit ontwerp-bestemmingsplan gold als basis voor het voorlopig beschermd stadsgezicht Jordaan ex. art. 20 van de Monumentenwet dat in 1971 van kracht werd.

In heel Amsterdam was de toestand wel zorgwekkend. Het aantal krotten, zeer slechte niet te verbeteren woningen, werd geschat op 46.000, 26.000 panden waren dringend aan herstel toe.

De reacties op dit schetsplan waren de oorzaak van een definitieve ommekeer in het denken over de bestaande stedelijke structuur.

Het aantal inwoners van Amsterdam liep gestaag terug. Van 1967 met 866.421 was dit teruggelopen in 1971 tot 820.388.

AANDACHT VOOR DE JONGERE ARCHITECTUUR

In het jaar 1972 komt eindelijk een ommekeer in de monumentenzorg en wel ten aanzien van de waardering ten aanzien van de jongere architectuur. Hoewel dit reeds lang leefde, kwam er weliswaar schoorvoetend een aanvullende monumentenlijst voor de jongere architectuur. Deze lijst bevatte 81 panden of groepen van huizen. Op advies van de Commissie-Dooijes werden er door de Gemeente nog 90 objecten aan toegevoegd, waarop de Minister helaas geen uitsluitsel gaf.

STADSVERNIEUWING

In 1972 werd voor de stadsvernieuwingsgebieden de z.g. kerstboomregeling van

kracht, waarbij zowel de Ministeries van CRM als van VRO subsidies in het vooruitzicht stelden voor monumenten en beeldbepalende panden.

In de Jordaan werd begonnen met een bloks-gewijze aanpak, die niet goed bleek te werken, omdat deze niet reageerde op de zelfregeneratie van de gehele buurt. Later zal deze aanpak losgelaten worden en zal gekozen worden voor een gespreide aanpak.

Nadat een conserverend bestemmingsplan voor de Jordaan in 1972 is vastgesteld neemt het aantal restauraties toe.

Het vertrouwen is hersteld. Was in 1972 het aantal gereedgekomen restauraties in de Jordaan 18 (op 113 totaal) in 1973 neemt dit aantal toe tot 39 en in 1974 zelfs tot 49.

Om hierop in te spelen komt van het Bureau Monumentenzorg het voorstel om 5% extra te geven aan de niet zelfregenerende stadsdelen. (Weteringbuurt, Nieuwmarkt, Bickers-eiland, Bethaniëbuurt, Kerkstraat en Jordaan). Tegelijk met deze nota werd gewezen op het steeds meer teruglopen van de pakhuiscfunctie, waardoor zeer vele pakhuizen die toch zo karakteristiek zijn voor grote delen van de stad, gevaar liepen. Ook voor pakhuizen wordt besloten 5% subsidie extra te verteren. Dit was het begin van de grote stroom-restauraties, waarbij pakhuizen omgebouwd werden tot karakteristieke woningen. Op het scheiden van 1974, en wel op 23 december, kwam er een brief van de Minister, waarin deze een nieuwe subsidieregeling aankondigde voor rehabilitatiegebieden, die tevens beschermd stadsgezicht zijn. De Minister was bereid deze regeling ook toe te passen voor de Jordaan, hoewel deze nog geen definitief beschermd stadsgezicht was. Het beginresultaat stemde niet tot optimisme. In 1975 kwamen slechts 13 restauraties gereed in de Jordaan en nog wel als nasleep van de vorige jaren. De procedures zijn bijna niet meer te volgen en wijzigen geregeld. De macht, vaak ook de onmacht van het ambtelijk apparaat verstikt de zelfregeneratie.

MONUMENTENNOTA

In 1974 werd een monumentennota van kracht voor de komende jaren. Hierin werd uiteengezet hoe de restauraties tot nu toe tot stand zijn gekomen en dat om de 25 en 50 jaar kleine en partiële restauraties noodzakelijk zijn. Indien ieder jaar 250 restauraties, waaronder kleine, partiële en totale restauraties worden uitgevoerd, kan het beschermde monumentenbezit van de oude stad in stand gehouden worden.

Om de huurprijzen na de restauratie niet te veel te doen oplopen, werd op 13 augustus 1974 het z.g. 'stekkiepotje' ingesteld, n.l. f 200.000,- uit het Fonds woningonttrekking. Hieruit werden éénmalige uitkeringen gedaan om de huren zo laag mogelijk te houden. Dit gold alleen voor buurtbewoners.

In het jaar 1975 was het Monumentenjaar met als hoogtepunt het Monumentencongres in Amsterdam. Een heuglijk feit was ook het gereedkomen van de restauratie van het Bur-

gerweeshuis als Amsterdams Historisch Museum in dat jaar.

Toch kwam er daarna een kentering. Het aantal restauraties liep terug. Was dit in 1975 nog 223, in 1978 is dit 126. De klacht van speculatie in monumenten neemt steeds toe. Het gemeentebestuur stelt in 1978 een onderzoek in en wel over de jaren 1971-74. Van de 256 gerestaureerde panden (door particulieren) blijken er slechts 24 verkocht, waarvan bij slechts 4 à 5 sprake is van speculatie. Op 23 augustus 1978 werd de antispeculatieregeling ingesteld, waarin werd bepaald dat bij vervreemding een gedeelte van de subsidie terug moet worden betaald, afhankelijk van het aantal jaren na de restauratie.

In 1979 komt de Amsterdamse Raad voor de Stedebouw met een advies inzake de Jordaan en het niet optimaal functioneren van de herstellingen in de stadsvernieuwingsgebieden. Wat al jarenlang door Monumentenzorg werd verkondigd, wordt hierin verwoord, zoals: 'een àl te streng vasthouden aan regels op het gebied van Volkshuisvesting en stedebouw, die veeleer gericht zijn op mogelijkheden van nieuwe woon- en werkgebieden. De wijk is gediend met een zo soepel mogelijk beleid waarbij van de bestaande situatie moet worden uitgegaan.

Particuliere initiatieven zijn even onmisbaar

voor het in stand houden van de Jordaan als de taken waarvoor de gemeente en de woningcorporaties zich gesteld zien.'

GEMEENTELIJKE VERORDENING

In 1980 werd de Gemeentelijke Monumentenverordening van kracht, waarvan op 20 oktober de Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg werd ingesteld. Dit was noodzakelijk, daar de bescherming van de jongere architectuur door het Rijk nog steeds op zich liet wachten. De Commissie-Dooijes richtte zich nu op het tot stand komen van een gemeentelijke monumentenlijst.

Het jaar 1983 werd nog een belangrijk jaar, daar het Bureau Monumentenzorg de beschikking kreeg over het Huis met de Hoofden, Keizersgracht 123. Dit belangrijke 17de-eeuwse pand is nu voor het publiek opengesteld.

DE TOEKOMST

Het is niet de bedoeling om iets over de toekomst te voorspellen in dit artikel over de geschiedenis van de Amsterdamse Monumentenzorg. Maar geschiedenis en toekomst gaan ongemerkt in elkaar over. De laatste jaren is de stadsvernieuwing goed op gang

gekomen. De gaten worden gevuld, het blijkt mogelijk te zijn om weer stadsstraten te maken zoals de St. Anthoniebreestraat laat zien. Hoopvol. De geschiedenis leert één ding, monumentenzorg is het inspelen op de mogelijkheden die een oude omgeving nog volop biedt. De stad zelf levert de regels, niet een apparaat. Stimuleren en begeleiden, niet opleggen, dat waren de slogans uit de beginjaren en ze gelden nog steeds. Praten over het hoe en waarom is boeiend, maar het simpele doen is beter.

Procedures en filosofieën uitdenken is een intelligent spel en wordt met warmte en bravoure gespeeld. De les uit de geschiedenis is echter: houdt het praktisch en verlies het doel niet uit het oog. Amsterdam is nog steeds het mooiste en grootste monument.

De grootste zorg van de toekomst zal zijn het behoud van de kerkgebouwen.

In 1950 begon de sloop van de Eilandskerk. De Spaarndammerkerk en de Willibrordus buiten de veste, volgden. De Fuenenkerk, de Koepelkerk en de Prinsessekerk zijn niet meer. Er staan er velen, zo niet alle op de tocht. De toekomst zal in belangrijke mate gekenmerkt dienen te worden door de strijd voor het behoud van deze typisch stedelijke bouwwerken.

Boeken

AMSTERDAM 1275-1795

De ontwikkeling van een handelsmetropool

De auteurs van dit boek, Roelof van Gelder en Renée Kistemaker, beiden historicus, zijn erin geslaagd om een zeer levendige beschrijving te geven van de complexe ontwikkeling van de stad Amsterdam, met een juiste belichting van alle daarmee samenhangende facetten. Dit is vooral te danken aan het heldere taalgebruik en de goede opzet van het boek, dat verdeeld is in 4 hoofdstukken, waarin chronologisch de geschiedenis van Amsterdam wordt behandeld en waarbinnen steeds een aantal onderwerpen specifiek wordt belicht.

Het geheel wordt zeer ruim aangevuld met prachtige illustraties, waarbij door het uitlichten van details van schilderijen en prenten vooral het straatbeeld duidelijk vorm krijgt.

In het eerste hoofdstuk wordt uitgelegd hoe de stad ontstond aan de monding van de Amstel bij het Y, en uitgroeide tot een kleine handelsstad in de 16de eeuw. Er wordt verteld hoe de eerste huizen eruit zagen en hoe de oudste straten aan hun naam komen. Wie weet bijvoorbeeld dat de Heiligeweg oorspronkelijk liep naar de Kapel ter Heilige Stede in de Kalverstraat, een plaats waar in 1345 een wonder had plaatsgevonden?

Hoe Amsterdam stapelmarkt werd in de 16de eeuw wordt in het tweede hoofdstuk beschreven. **De groei van de handel betrof tot 1580 geen nieuwe samenstelling van het**

aanbod, maar vooral de groei van het handelsvolume van het belangrijkste produkt, het graan. Verder wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van de gilden, waaruit naar voren komt hoe deze in hun politieke aspiraties geremd werden door het stadsbestuur. Besloten wordt met een beeld van de stadsontwikkeling, met de nadruk op de bevolkingsgroei ten gevolge van de immigratie van Vlamingen en Brabanders, waardoor er buiten de stadsmuren gebouwd moest worden. In het hoofdstuk 'Amsterdam die grote stad, de 17de eeuw' wordt aangegeven dat de bloeiperiode tot 1650 zich, veel sterker dan in de 16de eeuw, kenmerkte door differentiatie en specialisatie in het economische leven. Wat betreft de stadsuitbreiding leggen de auteurs er de nadruk op dat de

aanleg van de grachtengordel veel willekeuriger en chaotischer verliep dan men op het eerste gezicht zou denken; er blijkt geen sprake te zijn geweest van één doordacht stedsbouwkundig plan.

Het laatste hoofdstuk gaat over de stagnatie van de economie in de 18de eeuw en de Franse tijd. Het is een grote verdienste van de auteurs dat zij een zo helder en samenhangend beeld van de stad weten te geven in deze eeuw, die tot nu toe, mede door het schaarse materiaal, zo weinig aandacht heeft gekregen.

Uitgeverij: Meulenhoff Informatief, Amsterdam, ISBN 90 290 9524 5, Prijs: Fl 135,-

Jet Korthals Altes

Voor de Amsterdamse graanhandel was het Korenmetershuisje, waar het secretariaat van Heemschut is gevestigd, gedurende enkele eeuwen ongetwijfeld een waardige zetel.

